

УДК 94 (477.5) «1920–1930»

Р. В. Шляхтич

Криворізький державний педагогічний університет

РОЗВИТОК ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ У ПРАЦЯХ ПРОПАГАНДИСТІВ ОУН (Б) У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Розглянуто розвиток етнонаціональних ідей у працях пропагандистів ОУН (б) у повоєнний час. У центрі уваги намагання створити Фронт Поневолених Народів, спроби налагодити стосунки з сусідніми народами, а також розвиток ідей гармонійного співіснування національних меншин у середині майбутньої української держави.

Ключові слова: етнонаціональні ідеї, Фронт Поневолених Народів, гармонійне співіснування, національні меншини, українська держава, повоєнний час.

Рассмотрено развитие этнонациональных идей в работах пропагандистов ОУН (б) послевоенного периода. В центре внимания стремление создать Фронт Порабощенных Народов, попытки наладить отношения с соседними народами, а также развитие идей гармоничного сосуществования национальных меньшинств в рамках будущего украинского государства.

Ключевые слова: этнонациональные идеи, Фронт Порабощенных Народов, гармоничное сосуществование, национальные меньшинства, украинское государство, послевоенное время.

The article traces the development of ukrainian national ideas in the ukrainian propagandects of OUN (b) works in the postwar period.

Key words: development, ukrainian national ideas, ukrainian propagandects of OUN (b), postwar period.

Етнонаціональна політика – це складне, багатогранне та комплексне явище. Вона включає – взаємодію титульної нації з національними меншинами в середині країни; геополітичну складову (в сенсі налагодження взаємоприйнятних стосунків з міжнародною спільнотою); захист власних інтересів на міжнародній арені, тощо. Тобто пріоритетними завданнями етнонаціональної політики є забезпечення міжнаціональної згоди в середині суспільства країни та досягнення і підтримання рівноправних відносин з іншими націями і державами. У сучасному глобалізованому світі практично неможливо зберегти свою національну ідентичність без усталеної і чіткої етно-

національної політики. Для того, щоб визначити напрямки розвитку цієї політики в Україні, сьогодні необхідно звернутися до досвіду суспільно-політичних формацій, які існували на території України і залишили певний доробок у цій сфері.

Етнонаціональні ідеї в тій або іншій мірі розкривалися в більшості праць пропагандистів ОУН (б) повоєнного часу. В даній статті зосереджено увагу на працях таких пропагандистів як: П. Федуна (Полтава) [7], В. Рамзенко [4], П. Дужого [6], О. Дяківа (Р. Мох, О. Горновий) [1,7] та С. Бандери [2]. У працях цих пропагандистів дається вичерпне уявлення про етнонаціональні ідеї українських повстанців. Більшість праць з цього ідейного доробку знаходяться в Галузевому Державному архіві Служби Безпеки України.

Метою статті є аналіз праць пропагандистів ОУН (б) та створення на їх основі цілісного уявлення про етнонаціональну політику в їх розумінні.

За твердженням сучасного дослідника В. Ф. Деревінського, концепція етнонаціональної політики ОУН і УПА враховувала питання пов'язані як з українськими національними меншинами, так і стосовно інших народів і держав, тобто, розглядала питання, які стосувалися внутрішньо-української та міжнародної проблематики. Критерієм реалізації такої діяльності ОУН і УПА були українські національні інтереси [5, с.11]. Одним з практичних проявів етнонаціональної політики було намагання створити Фронт Поневолених Народів (ФПН) і Антибільшовицький блок народів. Також були спроби налагодити стосунки з сусідніми народами і разом з ними вести спільну боротьбу проти більшовиків. Для цього у повоєнний час було проведено ряд рейдів країнами Центрально-Східної Європи. Не менш ґрунтовно були розроблені і ідеї втілення етнонаціональної політики у майбутній Українській Самостійній Соборній Державі. Відомо, що у працях пропагандистів були розроблені засади, на основі яких повинно було здійснюватися співіснування представників національних меншин у майбутній незалежній державі. Отже, незважаючи на кровопролитну боротьбу, яку вело українське підпілля з радянською владою, розроблялися етнонаціональні ідеї, які покликані були вирішувати не тільки нагальні проблеми, але й були звернуті у майбутнє.

Для того, щоб зрозуміти засади етнонаціональної політики, яку пропагували представники ОУН (б), необхідно звернутися до розуміння ними поняття нації та націоналізму в цілому. В одному з

ідеологічних вишколів підпільників дається таке визначення нації: «Націю ми вважаємо окремим витвором природи, з окремими відмінними від інших духовними прикметами. Нація – це живі, мертві і ненароджені покоління нашого народу, бо всі покоління пронизувала і пронизує одна засаднича думка: почуття спільноти і єдності між собою, а окремішності по відношенню до інших націй; почуття жертвовності для цілого свого народу, добра для цілого свого суспільства і спільності боротьби за своє існування; спільно пережити горе, спільні жертви, спільна радість і успіхи; спільна мова, звичаї та обряди – це головні відмінності між націями» [1, арк.101]. Звідси, за логікою, впливає право всіх народів на існування в етнічних своїх межах доти, доки це не заважає інтересам інших націй [2, с. 132]. Тобто, засадничий принцип у національній політиці для українських підпільників був такий: поважаємо всі нації до того моменту, поки вони поважають нас. Е. Гелнер – відомий європейський дослідник, характеризуючи націоналізм як політичну ідеологію, пише, що його центральною цінністю є утвердження нації, а основним принципом – вимога збігу кордонів держави з кордонами нації, тобто створення національної держави. Тоді націоналізм – це ідеологія, яка прагне утверджувати саме такий тип держави [3, с. 43]. Отже, українські націоналісти прагнули до утворення Української Самостійної Соборної Держави.

Пропагандист ОУН (б) В. Рамзенко у своїй статті «Чому ми за Самостійну Соборну Українську Державу?» подає розуміння повстанцями національної держави. Зокрема він пише, що на українській землі, серед українського народу має право діяти тільки українська держава. Тобто, ця держава має бути створена лише українським народом і всі установи в майбутній державі мають бути тільки українськими [4, с. 5]. В той самий час, національним меншинам пропонувалося надати ті самі права, що і представникам титульної нації, але за умови, що вони не будуть діяти на шкоду українському народові та його державі [4, с. 6]. Таким чином, намагаючись врахувати власні інтереси при створенні майбутньої держави, пропагандисти підпілля віддавали належне всім національностям. Так планувалося забезпечувати гармонічність стосунків між національностями в середині країни.

З іншого боку, гармонійна і спрямована на подальший розвиток етнонаціональна політика можлива лише в самостійній і соборній державі. Пропагандисти підпілля виділили ряд ознак самостійної дер-

жави. Так, в українській самостійній державі господарем має бути лише український народ і держава повинна забезпечувати інтереси саме українського народу. Ніяка інша держава не має права втручатися у внутрішні справи незалежної держави [4, с.7]. Характерно, що майбутня українська держава мала постати, як унітарна. До різного роду федерацій або конфедерацій у українських пропагандистів ставлення було різко негативним. Це пояснюється тим, що у межах федерації є «керівні імперіалістичні кола», які завжди намагалися використати такий союз для поневолення українського народу [4, с.8]. (Виокремлення поняття «керівні імперіалістичні кола» говорить про те, що українські повстанці не мали ворожих намірів по відношенню до інших народів, а виступали проти загарбницьких планів керівних кіл і тих осіб, які ці плани втілювали у життя. – *Авт.*)

Іншим чинником розвитку майбутньої української держави є її соборність. Українська держава повинна включати в себе всі етнографічні українські землі. Ця держава повинна бути від Дону аж поза Сян і формуватися за принципом: «чужої землі ми не хочемо ані метра, але й своєї ані п'яді не дамо» [1, арк. 109]. З позицій українського націоналізму така трактовка соборності не викликала заперечень, але створювала об'єктивні суперечності на практиці. І ці суперечності були б не тільки з боку держав, до складу яких входили етнічні українські землі, але й з боку населення, яке жило на етнічних українських землях, але українцями себе не вважало. Отже, теоретична площина розвитку етнонаціональних ідей повстанців виглядала досить привабливо. Створення Української Соборної Самостійної Держави давало б всі підстави для подальшого гармонійного розвитку суспільства. В майбутній державі не було би утисків за національними ознаками, а на міжнародній арені держава захищала би інтереси української нації.

Не менш цікавим виглядає намагання практичного втілення етнонаціональних ідей. На цьому напрямку можна виділити намагання створити Фронт Поневолених Народів та налагодити стосунки з сусідніми народами. Ідея створення ФПН особливо гостро постала після закінчення Другої світової війни, коли стало цілком зрозумілим, що можна на тлі спільного ворога підняти на боротьбу і інші народи. Ще в листопаді 1943 р., коли працювала Перша Конференція Поневолених Народів Сходу Європи та Азії, передбачалося, що СРСР разом з союзниками виграє цю війну, тому вістря головної боротьби поневолених народів буде спрямовано саме на СРСР [6, с.15]. Роль і місце України в ФПН визначив ще С. Бандера у своїй статті

«Фронт поневоленних націй». Зокрема, він відзначав, що фактом свого геополітичного становища в системі московської імперії, своєю величиною, «Україна творить стрижень системи організації Фронту Поневоленних Москвою Народів» [2, с.133]. Зasadничою ідеєю ФПН є ідея рівності всіх народів, які його складають. Тому таке виокремлення С. Бандерою України є ознакою не її зверхності над іншими народами, а підкреслення того, що Україна є першою серед рівних. Більше того, стан, коли Україна стала б вільною, а якась інша поневолена Москвою нація залишилася в складі поневоленних імперій, треба було б вважати за недосягнення Україною цілей українського націоналізму [2, с.133]. Отже, тільки декларуючи принципи рівності, суверенітету і взаємодопомоги у відносинах між національними державами, можна було сподіватися на створення Фронту Поневоленних Народів.

У повоєнний час пропагандистами ОУН (б) були виділені три категорії народів за такими ознаками: національно-державницькою свідомістю, боєздатністю та вартістю союзу. Першу групу складали давно поневолені Росією народи з високими бойовими якостями і національною свідомістю. Цю групу складали такі народи: грузини, вірмени та інші кавказькі народи, а також литовці, латиші, естонці [1, арк.121]. Ці народи повинні були стати «найкращими союзниками» і разом з Україною складати ядро ФПН. Другу групу складали давно поневолені Росією народи, але з «низькою національною свідомістю»: білоруси, казахи, таджики, калмики та інші. У цих народів є ненависть до більшовиків, є бажання змін, але бракує свідомого наставлення і волі до боротьби [1, арк. 122]. Ці народи пропагандисти підпілля розглядали як стихійну бойову силу, на яку можна розраховувати в час збройної боротьби з СРСР. Третю групу складали «новопоневолені більшовиками народи»: поляки, чехи і словаки, румуни, болгары, угорці, балканські народи, які входили до складу Югославії. У цих народів є «висока національно-державницька свідомість» і вони, через деякий час, будуть становити серйозні реальні сили в боротьбі проти більшовизму [1, арк. 122]. Діячі українського підпілля, аналізуючи стан опозиційних рухів в цих країнах, відзначали, що для більшості з них була характерна прив'язаність до минулого. У лідерів не було нового бачення боротьби, не було ефективної соціальної програми, яка могла б змагатися із запропонованою Програмою Москви [8, с.9]. Тому, підняти на боротьбу населення цих країн було дуже важко. В той самий час єдина країна,

на яку український рух Опору покладав найбільші надії у протистоянні з СРСР, була Туреччина. По-перше, своїм вигідним геополітичним положенням Туреччина створювала для себе загрозу з боку СРСР. По-друге, за національно-державницькою свідомістю та безздатністю турецький народ не поступався прибалтійським або кавказьким народам, але був незалежним. Така диференціація народів пропагандистами говорить не тільки про глибоке знання їх історії та суспільно-політичних настроїв, але й про розуміння міжнародної ситуації, коли на тлі нищення колоніальної системи в світі можна було підняти на боротьбу різні народи, об'єднавши їх під гаслом боротьби за власну незалежність.

Інший пропагандист ОУН (б) Роман Мох (Осип Дяків) у своїй статті «Наша боротьба» виділяв необхідні чинники для перемоги поневоленого народу. На його думку, визвольна боротьба була зумовлена: станом власних сил, станом сил ворога та міжнародною ситуацією [7, арк. 75]. Для того, щоб визвольна боротьба мала успішне завершення, сили ворога мають бути сильно послаблені. На його думку, є два моменти, які послабляють сили ворога, це – внутрішні і зовнішні. Зовнішні моменти – це війни, які приносять послаблення поневоленим народам, внутрішні – нестабільність в середині самої країни [7, арк. 76]. Міжнародна ситуація може складатися дружньо або вороже по відношенню до поневолених народів. Корисна міжнародна ситуація може обмежуватися формуванням позитивної суспільної думки, а, інколи, і прямою допомогою від держав, яким необхідно послаблення держави-поневолювача [7, арк. 76]. Але найголовніше – це зорганізувати власні сили поневоленого народу на боротьбу проти поневолювача. А якщо врахувати, що Фронт Поневолених Народів – це національно-визвольні революції десятків поневолених народів від «залізної заслони» до Тихого океану, стає зрозумілим, що визвольна боротьба має проходити у вигляді революції згуртованими власними силами, при підтримці поневолених народів і за сприятливої міжнародної ситуації. Отже, ідея створення Фронту Поневолених Народів була однією з провідних ідей у працях пропагандистів ОУН (б) у повоєнний час і її практичне втілення безпосередньо залежало від створення засад етнонаціональної політики і в першу чергу політики добросусідських відносин з усіма народами в регіоні.

Один з найяскравіших пропагандистів ОУН (б) повоєнного часу П. Федун (Полтава) відзначав, що українські націоналісти не виступають проти сусідніх народів у цілому, а тільки проти тих імперіалістич-

них сил, котрі ведуть з ними боротьбу і намагаються їх знищити. Усі народи, в тому числі й російський та польський, українські націоналісти цінують і поважають та прагнуть до співробітництва і дружби з ними [7, арк. 149]. З російським і польським народами у українців, історично, склалися досить неоднозначні відносини. Протягом тривалого історичного періоду Україна ставала об'єктом експансії обох цих держав, тому для гармонійного і плідного співробітництва їм потрібно виконати ряд вимог. Зокрема, як відзначав О. Дяків, російський і польський народи повинні перестати бути знаряддям у руках зграї більшовицьких загарбників, вони повинні стати на шлях боротьби проти кремлівських поневолювачів і будувати свої держави тільки на своїх власних землях [1, арк. 880]. У той самий час, на території Польщі у повоєнний період діяло найактивніше збройне підпілля з-поміж інших країн Центрально-Східної Європи. Тому, в цей період керівництвом ОУН (б) поляки розглядалися як стратегічні союзники.

У 1945–1948 рр. територією Польщі було проведено найбільше пропагандистських рейдів [8, с.11]. Також, у перші повоєнні роки рейди проводилися і на території Румунії та Чехословаччини. Так, рейд через Чехословаччину проводився за підтримки місцевого населення і у відсутності боїв, що говорить про підтримку ідей повстанців серед місцевого населення. Спеціально для рейду 1947 р. у Чехословаччину відомим публіцистом і ідеологом Ярославом Старухом (Стяг) була підготовлена робота з промовистою назвою «До братніх чеського і словацького народів» [10, с. 91]. У цій роботі розкривалися основні напрямки боротьби українських повстанців і лунав заклик до спільної боротьби з СРСР. Наслідком налагодження стосунків з народами Центрально-Східної Європи стали ряд зустрічей з представниками опозиції Польщі та Румунії. На цих зустрічах намагалися узгодити територіальні питання, а також питання майбутньої спільної боротьби [9]. Отже, лише спільними зусиллями поневолених СРСР народів можна було досягти визволення і створення національних держав.

Окремо слід відзначити місце в етнонаціональній політиці українського підпілля стосунків з росіянами та євреями. Стосовно росіян, ідеологи українського підпілля, враховуючи концепцію антиталітарної боротьби поневолених народів, прагнули залучити їх на свій бік. Українські пропагандисти виходили з того, що апріорі, 60 % росіян знаходяться в опозиції до правлячого режиму. Це створювало умови, коли завдяки активній та зрозумілій пропаганді, можна було цю частину російського народу втягнути в активну боротьбу

[11, арк. 47]. Але, це було б зробити дуже проблематично, тому що шовінізм за багато років самодержавства став органічною частиною свідомості російського народу. Тому й на практиці політика українських підпільників стосовно росіян була жорстка і невблаганна: «з російськими працюючими ми прагнемо спільно боротися проти більшовицьких вельмож, а до росіян, які допомагають загарбникам гнобити український народ наше ставлення однозначне або виїзд за межі України або смерть» [11, арк. 119]. Відносно єврейського населення, в українських пропагандистів ставлення було дещо іншим. Розуміючи небезпеку створення Фронту Поневолених Москвою Народів, радянська пропаганда почала активно розповсюджувати серед населення України та країн Центрально-Східної Європи вигадані матеріали, які повинні були скомпрометувати український національно-визвольний рух. Однією з міфологем, запроваджених радянською пропагандою, була політика антисемітизму, яка, нібито, була притаманна українським націоналістам. У цитованій вже праці Я. Старуха, з цього приводу, відзначалося: «Ми ніколи не видавали і не поширювали ніде, ані у нас в Україні, ані тим більше у Словаччині протижидівських листівок. В усій нашій політичній літературі, підпільних революційних газетах і відозвах, ані тепер, ані в часі німецької окупації, не було і нема ні одного слова зверненого проти жидів. Такі закиди це чиста вигадка і брехня. Ми не брали також і не беремо участі в жодних протижидівських акціях» [10, с.92]. А в 1950 р. виходить звернення до українських євреїв «Євреї – громадяни України» в якому був заклик поповнювати ряди пропагандистів ОУН (б). А заклик українських пропагандистів до євреїв як до громадян України, об'єктивно свідчить про роль і місце, яке відводилося євреям у майбутній Українській державі.

Отже, можна зробити наступні висновки. Етнонаціональні ідеї пропагандистів українського підпілля були звернені не тільки у майбутнє, але й мали практичні вияви. У майбутній Українській державі етнонаціональна політика повинна була будуватися за принципами гармонійності у стосунках з національними меншинами, гуманності по відношенню до всіх громадян майбутньої держави, їх рівності перед Законом та взаємоповаги. У міжнародній політиці держава повинна була забезпечувати захист національних інтересів і пріоритетів її громадян. Практичним виявом етнонаціональних ідей було намагання створити Фронт Поневолених Народів у рамках концепції антитоталітарної боротьби поневолених народів. Для цього й була

створена ідейна база, яка повинна була чітко і логічно обґрунтувати необхідність усім поневоленим народам разом боротися зі спільним ворогом. У цьому напрямку була проведена досить серйозна робота, зокрема, проведено ряд пропагандистських рейдів країнами Центрально-Східної Європи, сформовано відношення до сусідніх народів, проведено ряд зустрічей з опозиційними силами сусідніх країн, у рамках яких зроблено спробу налагодити двосторонні відносини. Тому можна з упевненістю констатувати, що етнонаціональна політика, яка розроблялася пропагандистами підпілля, мала досить чітку і завершену структуру і подальше дослідження цього доробку, без сумніву, буде сприяти налагодженню гармонійної етнонаціональної політики Української держави сьогодні.

Бібліографічні посилання

1. *Бандера С.* Перспективи Української революції / С. Бандера. – Дрогобич, 1998.
2. *Бурдяк В.* Ідеологічні засади українського національно-визвольного руху 30–50-х років ХХ століття / В. Бурдяк // Галичина. – 2008. – № 14. – С. 41–47
3. *В'ятрович В.* Закордонні рейди УПА в контексті реалізації анти тоталітарної національно-демократичної революції народів Центрально-Східної Європи: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В'ятрович. – Львів, 2003.
4. *В'ятрович В.* Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи / В. В'ятрович. – Л., 2006.
5. Галузевий Державний архів Служби Безпеки України (далі ГДА СБУ).
6. ГДА СБУ. – Ф.13, спр. 372, т. 14.
7. ГДА СБУ. – Ф.13, спр. 372, т. 51.
8. ГДА СБУ. – Ф.13, спр. 376, т. 6.
9. *Деревінський В. Ф.* Діяльність Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії в 1940–1953 роках: етнонаціональний аспект: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 20.02.22 «Військова Історія» / В. Ф. Деревінський. – К., 2003.
10. *Дужий П.* Ідейно-політична основа Української Повстанської Армії / П. Дужий // Ідея і Чин. – 1998. – № 3. – С. 8–14.
11. Літопис УПА / [Редактор П. Потічний]. – Торонто-Львів, 2001. – Т. 26.
12. *Рамзенко В.* Чому ми за Самостійну Соборну Українську Державу [Електронний ресурс] /В. Рамзенко. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cdvr.org.ua>

Надійшла до редколегії 13.09.09